

Тішкіна О. М.,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ОСОБИСТІТЬ ЯК РЕПРЕЗЕНТАТОР НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розкривається ціннісно-смысловий світ особистості як культурного представника в іншомовному просторі. Досліджуються фактори формування мовної особистості в контексті лінгвістичної, комунікативної та соціокультурної комунікації.

Ключові слова: мовна особистість, культура, міжкультурна комунікація, компетенція, суспільство.

В статье раскрывается ценностно-смысловой мир личности как культурного представителя в иноязычном пространстве. Исследуются факторы формирования языковой личности в контексте лингвистической, коммуникативной и социокультурной коммуникации.

Ключевые слова: языковая личность, культура, межкультурная коммуникация, компетенция, общество.

The paper reveals the value-semantic world of the individual as a cultural representative in a foreign language environment. We investigate factors of language personality in the context of linguistic, communicative and socio-cultural communication.

Keywords: language personality, culture, intercultural communication, competence, society.

Ціннісно-смысловий світ культурного буття визначає існування особистості як морального, етичного, пізнавального, продуктивного та "когнітивно-складного суб'єкта" [6, с. 183] у сучасному соціумі. Особистість як представник певної культури, як соціальний індивід здатен багатомірно бачити та сприймати світ, що є важливим чинником міжкультурної комунікації. Для особистості культура є засобом входження в процес взаємозв'язку і взаємодії з представниками різних культур. Термін культура (лат. cultura) багатогранний – "виховання", "освіта", "розвиток", "вшанування" тощо. За деякими джерелами, це поняття вперше вжив римський мислитель і державний діяч Цицерон (106-43рр. до н.е.), під яким розумів, з одного боку, людську діяльність у перетворенні природи (так зване олюднення природи), з іншого – удосконалення духовних сил людини та її розуму. Пізніше це поняття трактували такі мислителі, як Гердер, Гегель, Сковорода та інші. У сучасному світі не можливо конструктивно дослідити питання "мовної особистості" в контексті міжкультурної комунікації без визначення та розкриття поняття "культура", що формує самосвідомість особистості та органічно-цілісну систему уявлень людини про світ. Вона формує світогляд людини (погляд людини) на себе і на світ крізь призму культурних ознак, що є важливим фактором у спілкуванні з представниками інших народів.

Один з найвизначніших лінгвістів-теоретиків Вільгельм фон Гумбольдт визначив, що "народ – такий же організм, як людський індивід" [4, с. 20] з власними природними здібностями та унікальним співвіднесенням знань та культури носія мови про світ, що його оточує. Питання про рівень культури мовної особистості в сучасному суспільстві тісно пов'язане із проблемою ціннісних аспектів міжкультурної комунікації, як засобу спілкування, у якому відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями і навичками з носіями різних типів культур.

Міжкультурна комунікація – це особливий вид комунікації який дає можливість спілкуватися між носіями різних мов культур. Володіння мовою – найважливіша особливість індивіда, головний засіб "залучення людини до інформаційного простору, до простору культури та духовності" [1, с. 5]. Важливим компонентом мовної особистості у сфері інтеркультурної комунікації є володіння іншомовними соціокультурними та соціолінгвістичними реаліями, цілісною системою уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяють асоціювати з мовною одиницею ту ж інформацію, що й носій мови, і досягти у такий спосіб повноцінної комунікації. Через слово та освоєння культури людина визначає спосіб взаємодії із зовнішнім світом та культурною позицію у формуванні "конструктивного соціального альтернативізму" [3, с. 190], що сприятиме в освоєні багатогранної дійсності іншої культури. Зростання інтересу до такої взаємодії потребує розгляду проблеми мовної особистості в контексті міжкультурної комунікації.

Для вивчення цієї проблеми слід розглянути як загальне поняття мовної особистості, так поняття особистості загалом. Дефініція "особистість" є загальноживаною як у філології так і в інших наукових дослідженнях. Особистість – це, передусім, культурний представник певного суспільства, соціальний індивід, який і несе в собі особливу соціальну якість, що належить особі, яка входить як діяч, здатний до перетворень у світі та в самому собі. Ці якості є важливим аспектом у спілкуванні, що виникає між суб'єктами, які мають подібності та розбіжності в діалозі різних культур. Особистість характеризує суспільну сутність людини, пов'язану з освоєнням виробничого й духовного досвіду суспільства. Формується вона в процесі свідомої діяльності й спілкування. Поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуального, неповторного [8] і виступає суб'єктом пізнання та компетентного володіння мовою.

Мовна особистість – категорія міжпредметна. Її досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, психологи, філософи, соціологи, культурологи, етнологи та ін. Й. Вейсгербер і В. Виноградов вивчали це питання у вузькому аспекті, як мовну особистість автора художнього твору, коли індивідуальне, образне бачення світу зумовлює вибір письменником тих мовних засобів, які допомагають йому змогу розкрити свої творчі задуми. І якщо розглядати мовну особистість в контексті міжкультурної комунікації, то читання й аналіз індивідуальної мови та індивідуального стилю мовлення того чи іншого письменника є важливим у формуванні компетентної мовної особистості. До понять, що розроблялись у психології, що тісно пов'язані з мовною особистіс-

ттю, належать поняття мовної свідомості та мовної картини світу. У психології свідомість і мовна свідомість часто ототожнюються. Адже, за Л. Виготським і О. Леонтьєвим (які цю проблему досліджували), свідомість має мовну природу, одиницею свідомості є значення [2, с. 6]. О. Леонтьєв зазначає, що якщо мова розуміється як єдність спілкування та узагальнення, як система значень, то свідомість – це опосередкована цими значеннями психічна організація [7]. Іншими словами, свідомість має завжди знакову природу, що реалізується в значеннях. Тобто психолог О. Леонтьєв розглядав мовця як мовну особистість, творця образу світу. На сьогодні феномен “мовної особистості” розробляється набагато ширше, глибше, як модель мовленнєвих вчинків (Г. Богін), формування мовної особистості учня засобами рідної мови (В. Сухомлинський), мовна і мовленнєва особистість (Л. Клубкова, Ю. Прохоров), національно-мовна особистість (О. Біляєв) та інші дослідники.

Мовна особистість – це особистість, яка характеризується належною мовною культурою та соціально-культурною ефективністю її діяльності як суб’єкта суспільних відносин. Це сукупність пізнавальних, емоційних та мотиваційних властивостей, що забезпечують мовну компетенцію людини як носія та співрозмовника певного національно-культурного простору. Мовною особистістю є лише суб’єкт, мова якого якнайповніше відтворює культурну спадщину свого народу й іншого в іншомовній, міжкультурній комунікації. У “Короткому тлумачному словнику” за редакцією С. Єрмоленко подається таке визначення мовної особистості: “... поєднання в особі мовця його мовної компетенції, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе на собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій, виховання в національній культурі ...” [5, с. 93]. Таким чином, важливою умовою мовної особистості є комунікативний простір мовного середовища для формування мовленнєвої компетенції в різних аспектах мовленнєвої діяльності: говорінні, письмі, аудіюванні та читанні. Безперечно, рідне мовне середовище, яке оточує наше буття, знаходиться в нас самих, у нашій свідомості і є основою, яка формує в людині мовну особистість.

Очевидним є той факт, що повній реалізації мовної особистості в іноземній культурі й іноземній мові не завжди будуть відповідати навичкам та вмінням, сформовані на ґрунті рідної культури та мови. Тому необхідно відводити належного часу у вивченні іноземної мови, не тільки поповнюючи лексичний запас мови країни, яка вивчається, а також приймати до уваги соціокультурну компетенцію.

З огляду на те, що концептуальна система (Р.І. Павльоніс розглядав концептуальну систему, як безперервно конструйовану систему інформації (думок, бачень та знань), якою володіє індивід про дійсність світу) кожної країни, як система смислових функцій, з одного боку, передбачає певну онтологію, як безліч заданих цими функціями об’єктів, а з іншого, має індивідуальну історію побудови. У мовній особистості знання про культуру іншої країни повинні бути в гармонійно лінгвістичному і соціокультурному поєднанні. Таким чином, власне бачення, мовне накопичення словникового запасу іншої мови й сприйняття світу у свідомості було б у вираженні концептуальної системи в діалозі різних культур. Тільки усвідомивши основні закономірності іншої, нової дійсності країни, мова якої вивчається і нової мови в контексті іноземної культури, мовна особистість має шанс презентувати себе компетентним представником інших культурних традицій в іншомовній сфері. Причому механізм формування нової мовної особистості в іншомовному середовищі буде мати як схожість, так і відмінність з аналогічним процесом в умовах рідномовного середовища. У рідному мовному середовищі переважає засвоєння мови через процес освоєння дійсності, а в іншомовному – навпаки: дійсність засвоюється через мову, а мова проявляється як у лінгвістичних навичках, так і в вербальних та позалінгвальних елементах комунікації, у мовних стереотипах, правилах етикету тощо.

Тому слід зауважити, що якщо процес навчання мови відбувається невідривно від осягнення її культури, то в процесі мовної підготовки відбувається формування міжкультурної мовної особистості. Комунікативна компетенція, що є невід’ємною основою мовної особистості, припускає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності – говоріння, читання, аудіювання, письмо.

Говоріння є продуктивним видом мовленнєвої діяльності, пов’язаним з передачею усних повідомлень будь-яких видів від мовця до слухача. В основі вмінь говоріння необхідним орієнтуватися та будувати оптимальні висловлювання відповідно до результатів орієнтації на міжкультурному рівні лежать мовленнєві навички (фонологічні, граматичні, лексичні). Вони дають можливість оформлювати висловлення, що задовольняють мовну норму, включаючи соціокультурні вимоги, що стосуються мовної форми висловлювань та існують в даній мовно-культурній спільноті [10].

Читання – це рецептивний вид мовленнєвої діяльності, який включає техніку читання та розуміння того, що читається і належить до писемної форми мовлення. Читання інформативних текстів та текстів художньої літератури мови оригіналу – це своєрідний діалог між автором та читачем, який у свою чергу розвиває соціокультурні та лінгвістичні особливості мовця. Читання формує процес сприйняття, розуміння змісту, та інтегрування суті, що відповідає думці, мові та дійсності в іншомовному просторі.

Аудіювання – це також рецептивний вид мовленнєвої діяльності, який забезпечує розуміння того, що сприймається на слух, і належить до усної форми мовлення. Аудіювання є активним процесом, який здійснюється на основі прогнозування того, що буде сказано. Слід зазначити, що розуміння в процесі аудіювання є адекватне та правильне, коли суть, інтегрована слухачем, в основному збігається із суттю, закладеною мовцем у те, що було сказано ним, і є невід’ємною складовою в культурі окремої соціальної групи.

Письмо – це продуктивний, інколи репродуктивний, вид мовленнєвої діяльності, пов’язаний з передаванням інформації у графічному літературному коді. Орієнтація читача у сприйнятті написаного тексту має зовсім інший характер, ніж орієнтація слухача в процесі говоріння. Мовець базується на безпосередніх реакціях слухача, на його мовленні та змінює останнє, залежно від свого розуміння цих реакцій. Той, хто пише, таких змін не бачить та не чує в процесі творення тексту. Тому орієнтація на майбутнього читача повинна бути

цілком свідомим процесом і формуватись у мовної особистості, щоб відповідати кваліфікованому фахівцю в соціокультурному середовищі.

Необхідно виділити фактори впливу на мовну особистість в іншомовному середовищі, що сприяють реалізації компетенції у цілісній системі уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту інформацію, що й носій мови, і досягти в такий спосіб повноцінної комунікації міжкультурної мовної особистості. Лінгвістична компетенція охоплює знання про одиниці мови та вміння такими одиницями користуватись у висловленні своїх думок і розумінні думок інших людей. Мовленнєва компетенція, що передбачає знання засобу вираження думок за допомогою засобів мови. Соціолінгвістична компетенція полягає в умінні обирати необхідну лінгвістичну форму і засобу її вираження. Соціокультурна компетенція – це звичаї, правила, норми, соціальні умовності та стереотипи, країнознавчі знання та інші. Соціальна компетенція проявляється в умінні розпочинати комунікацію з іншими людьми, орієнтуватись у спілкування та моделюванні висловлювань відповідно до комунікативного наміру мовця. Дискурсивна компетенція пов'язана з особливостями мовної особистості, з її когнітивною гнучкістю, здатністю відчувати й корегувати мовні тактики. Та предметна компетенція, яка полягає в знанні інформації за темою спілкування, дозволяє орієнтуватись у змістовному плані. Підсумовуючи, можна визначити, що комунікативну компетентність складають лінгвістична, соціолінгвістична, мовленнєва, предметна, дискурсивна компетенції в цілісній системі володіння ними представника мовної особистості, як сукупності рис людини в концептуальній мовній картині світу. Бо мовна особистість у контексті міжкультурної комунікації – це індивідуальність орієнтована в певному суспільстві соціальних, лінгвістичних, культурних, естетичних та інших цінностей соціально значущої картини світу, що складає необхідну умову соціальній комунікації носія мови.

Література:

1. Буйко Г. В. Мовна ситуація в Україні: стан і проблеми. – К. : ТОВ "Юнівест Принт", 2008. – 98 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М. : Лабиринт, 2001. – 368 с.
3. Гордієнко В., Копець Л. Психологія особистості в біографіях, подіях, портретах. – К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2007. – 304 с.
4. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
5. Єрмоленко С. Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К. : Либідь, 2001. – 223 с.
6. Копець Л. В. Психологія особистості. – К. : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 458 с.
7. Лотман Ю. Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2004. – 740 с.
8. Особистість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/>
9. Павилёнис Р. И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
10. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. – Д. : Видавництво ДУЕП, 2005. – 248 с.